

"Mevcudâtın tafsîl-i mahiyetinde ve ince ahvallerinde ehl-i hikmet çok ileri gitmişler. Fakat hakiki hikmet olan ulûm-u âliye-i İlâhiye ve uhreviyede o kadar geridirler ki, en basit bir müminden daha geridirler." İzah eder misiniz?

Maddî ilimler ile manevî makamları kıyaslamak yanlış olur. Zira maddî ilimler tekamül kanunu icabı zamanla ve insanların müşterek gayretleriyle meydana gelen keşiflerdir. Yavaş yavaş ortaya çıkar, gelişir ve büyür. Ama manevî makamlar böyle değildir. Bir anda veya kısa bir müddet içinde insan bu makamları elde edebilir. Sahabelerin Peygamber Efendimizin (asm) bir dakikalık sohbeti ile en yüksek makamlara çıkmaları bunun en büyük delilidir.

Üstad Hazretleri maddî ilimler ile manevî ilimleri şu şekilde tasnif ediyor:

"Mesail iki kısımdır. Birisinde telâhuk-u efkâr tesir eder. Belki ona mütevakkıftır. Nasıl ki, maddiyatta büyük bir taşı kaldırmak için teavün lâzımdır."

"Kısm-ı diğeride, esas itibarıyla telâhuk ve teavün tesirsizdir. Bin de bir de birdir. Nasıl ki, hariçte bir uçurum üzerinde atlamak veyahut bir dar yerde geçmekte küll ve küll-ü vahid birdir. Teavün fayda vermez."

"Bu kıyasa binaen fününun bir kısmı, büyük taşın kaldırılması gibi teavüne muhtaçtır. Bunların ekserisi, ulûm-u maddiyedendir. Diğer bir kısmı ikinci misale benzer. Tekemmülü def'î, yahut def'î gibi olur. Bu ise, ağılebi mâneviyat veya ulûm-u İlâhiyedendir. Lâkin, eğer çendan telâhuku efkâr bu kısm-ı sâninin mahiyetini tağyir ve tekmil ve tezyid edemezse de burhanların mesleklerine vuzuh ve zuhur ve kuvvet verir."

"Hem de nazar-ı dikkate almak lâzımdır ki: Kim bir şeyde çok tevaggul etse, galiben başkasında gabîleşmesine sebebiyet verir. Bu sırra binaendir ki, maddiyatta tevaggul eden, mâneviyatta gabileşir ve sathî olur. *Bu noktaya nazaran, maddiyatta mahareti olanın mâneviyatta hükmü hüccet olmasına sebep olmadığı gibi, çok defa sözü dahi şâyân-ı istimâ değildir.* Evet, bir hasta, tıbbî hendeseye kıyas ederek, tabibe bedelen mühendise müracaat edip gösterdiği ilâcı istimal ederse, akrabasına tâziye vermeye dâvet ve kendisi için kabristan-ı fenanın hastahanesine nakl-i mekân etmek

için bir raporu istemek demektir."

"Kezalik, hakaik-i mahzâ ve mücerredat-ı sırfeden olan mâneviyatta, maddiyûnun hükümlerine müracaat ve fikirleriyle istişare etmek, âdetâ lâtife-i Rabbaniye denilen kalbin sektesini ve cevher-i nurânî olan aklın sekeratını ilân etmek demektir. Evet, her şeyi maddiyatta arayanların akılları gözlerindedir. Göz ise mâneviyatı göremez."(1)

Evet, Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının talimi hususunda eşyanın derinlemesine bilinmesi gerekmez. Bir çiçeğin göze görünen kısmı da Allah'ın isimleri hakkında insana bir fikir verebilir. Yoksa sadece fennî malumat ile o isim okunur demek hata olur. Hatta Kur'ân eşyadan bahsederken herkesin idrak edeceği hikmetlerinden bahseder. Bir fen gibi derinlemesine eşyayı tarif etmez.

Meselâ, güneşten lamba ve soba tabirleri ile bahseder, onun helyumundan, hidrojeninden, kimyasal yapısından bahsetmez. Bütün insanlar güneşin lamba ve soba cihetini bilir, ama kimyasal yapısını bilmez. İmâna dair konularda fennî malumatın fazla bir tesiri yoktur.

Öyle ise ehl-i hikmetin, yani fen ilimlerinde ya da felsefede ileri gitmiş birisinin malumatı tek başına imâna bir fayda temin etmiyor ki, vahye dayanan bir mümine yetişebilsin. Fennin bazı dallarında zirvede olup da, küfür içinde bulunanlar çoktur. Demek hikmet ve fende ileri olmak, imanda ve teslimiyette de ileri olmayı gerektirmiyor.

Üstadımızın ifade ettiği gibi; "*Hakikî terakki ise, insana verilen kalb, sır, ruh, akıl, hattâ hayal ve sâir kuvvelerin hayat-ı ebediyeye yüzlerini çevirerek, her biri kendine lâyük hususî bir vazife-i ubûdiyet ile meşgul olmaktadır.*" (23. Söz)

Maddî terakkiler, ilerlemeler kabir kapısında söner. Eğer bu terakkiler manevî terakkilere vesile olursa, insanın marifet ufkunu genişletirse ve onu hikmet sahasında derinleştirirse o gayet güzeldir, faydalıdır.

Hakikî terakki, insanın iç dünyasında, onu melekler sırasına geçiren hatta bazı cihetleriyle onların da ilerisine götüren ilerlemelerdir. Bu ise her bir manevî duygu ve latîfeyi yaratılış gayesine en muvafık ve ilâhî rızaya uygun şekilde kullanmakla tahakkuk eder. Bu takdirde, bu latîfeler kendilerine has ibadetlerini yerine getirmiş oldukları gibi, insanın manen terakkisine ve ebedî saadetine vesile olurlar.

(1) bk. [Muhakemat, Birinci Makale](#).